

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.14>**Марія Кучерова,**

аспірант кафедри земельного та

аграрного права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МЕДІАЦІЙНА ТА МИРОВА УГОДА ПРИ ВРЕГУЛЮВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Для сприяння доступу до правосуддя як невід'ємного компонента верховенства права інституці-оналізація та нормативне регулювання земельної медіації повинні вважатися одними із ключових для правової держави. У статті розглядається правова природа медіаційної угоди як формалізованого результату проведення земельної медіації та її співвідношення з мировою угодою, що укладається сторонами земельних спорів у судовому процесі. Головне питання, яке пронизує це дослідження: чи можна притримувати медіаційну угоду до мирової у сфері регулювання спірних земельних правовідносин у контексті змісту, предмета та правових наслідків укладення. Щоб відповісти на це питання, автор розглядає співвідношення таких категорій та пропонує використовувати із цією метою конкретні критерії оцінки та аналізу, а саме: правову природу, мету та предмет угод, їх зміст, юридичні наслідки укладення, суб'єктний склад підписання та погодження угод, правову регламентованість процедури укладення й вимог до угоди та ефективність результату. Ураховуючи це, в статті досліджуються й аналізуються такі ознаки та ключові відмінності медіаційної та мирової угод, на основі яких окреслюються особливості кожної. Значна увага приділяється питанню істотного впливу досліджуваних категорій на трансформаційні процеси, що відбуваються в національній правовій системі. Зокрема, ці зміни можна побачити через правильне доктринальне розуміння співвідношення понять «медіаційна угода» та «мирова угода» з його подальшим закріпленням у положеннях національного законодавства, зокрема на рівні рамкового закону, Земельного кодексу та процесуальних кодексів України. У підсумку автор доходить висновку, що глибокий аналіз сенсу правової природи медіаційної угоди в контексті врегулювання земельних правовідносин є надзвичайно важливим для забезпечення прав суб'єктів земельних правовідносин, а також охорони та захисту земель, а законодавче забезпечення правильного розуміння категорій, понять, сутності та наслідків результатів медіації стане основою досягнення цілей інституціалізації процедури земельної медіації в Україні.

Ключові слова: медіаційна угода, мирова угода, земельна медіація, земельний спір, земельний конфлікт.

Постановка проблеми. На шляху до Європейського Союзу, встановлення відкритого ринку землі та забезпечення захисту прав учасників земельних правовідносин нині Україна займається реформуванням судової системи та вдосконаленням діяльності органів, які здійснюють правову охорону та захист земель. Проте статистичні показники узагальнення судової практики та результатів роботи органів, що здійснюють нагляд за дотриманням земельного законодавства, свідчать про збільшення кількості земельних конфліктів та строків їх розгляду.

Натепер медіація набула значної популярності як швидкий та ефективний спосіб урегулювання юридичних конфліктів. Процедура медіації вважається успішною за умови вироблення сторонами взаємовигідного рішення, яке закріплюється у медіаційній угоді. У зв'язку з цим великої актуальності набуває питання правової природи такої угоди, законодавчого закріплення юри-

дичного оформлення результатів медіації, співвідношення медіаційної угоди з мировою та способів забезпечення виконання таких угод. Правильне розуміння таких категорій забезпечить захист прав та інтересів суб'єктів земельних правовідносин, а також допоможе зберегти специфіку та особливе значення об'єкта юридичних конфліктів – землі як основного національного багатства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значну увагу дослідженню мирової угоди в цивільному процесі приділяли: Ю.В. Білоусов, Т.В. Боднар, О.В. Дзера, В.В. Комаров, Н.С. Кузнєцова, Ю.Д. Притика, С.Я. Фурса та ін. Окремі аспекти правової природи медіаційної угоди та її співвідношення з мировою угодою стали предметом дослідження таких вчених, як: Л.І. Бурова, Н.А. Мазаракі, С.І. Калашнікова, О.Г. Огречук та ін. Юридичне примирення сторін земельних спорів та оформлення його результатів розглядали: В.В. Носік, А.М. Мірошніченко, В.В. Коно-

нов, О.І. Настіна та ін. Проте ґрунтового порівняльного аналізу медіаційної та мирової угод як результатів досягнення компромісу між учасниками земельних конфліктів натепер у науці немає.

Метою статті є розкриття правової природи медіаційної і мирової угод та на основі порівняльного аналізу ключових ознак, формальних та процедурних моментів, місця і ролі суб'єктів та наслідків підписання таких угод, виокремлення особливостей кожної з них, їх взаємозв'язку та ключових відмінностей.

Виклад основного матеріалу. Логічним початком дослідження співвідношення медіаційної та мирової угод є визначення їх поняття, місця та ролі, а також виокремлення окремих критеріїв для здійснення порівняльного аналізу.

Л.І. Бурова, як і більшість науковців, що спеціалізуються на дослідженні медіації як правового явища, використовує термін «медіаційна угода». Науковець зазначає, що в широкому сенсі медіаційна угода – це компроміс між сторонами конфлікту, а у вузькому – цивільно-правовий договір, який закріплює домовленості сторін на основі взаємних поступок [1, ст. 57]. Н.А. Мазаракі пропонує використовувати термін «угода про результати медіації» як такий, що має описовий характер та найкраще відображає суть цієї угоди [2, ст. 36]. Саме такий підхід до законодавчого закріплення терміна був запропонований і розробниками проекту Закону України «Про медіацію» № 3665, прийнятого за основу в 2016 році Постановою Верховної Ради України від 03.11.2016 № 1725-VIII, у якому містилася стаття 20 «Угода за результатами медіації» [3]. Проте 28 лютого 2019 року цей проект Закону № 3665 було відхилено в 2-му читанні, а 5 червня 2019 року надійшов новий проект Закону № 10425 «Про діяльність в сфері медіації» [4], який оперує кардинально іншою термінологією. Автори законопроекту тлумачать поняття «мирова угода за результатами медіації» (ст.ст. 26, 30-31) як результат досягнення компромісу між учасниками процедури, що, на нашу думку, є критичною законотворчою помилкою та вносить гострий дисбаланс у правове розуміння співвідношення понять «медіаційна угода» та «мирова угода».

Мирова угода як окремий термін вже знайшла своє відображення в положеннях законодавства України, пов'язана саме із судовим розглядом спорів та має низку особливостей. Як показує практика, мирові угоди в ході розгляду земельних спорів укладаються

надзвичайно рідко. Зокрема, це спричинено відношенням сторін одна до одної в рамках судового провадження, адже принцип змагальності в судовому процесі прямо передбачає наявність «переможця» та «переможеного», що унеможливує встановлення правильного ставлення громадян до компромісу в рамках судового засідання, і кожна зі сторін намагається виграти справу, відстоюючи свою правову позицію, замість урегулювання суперечки з урахуванням реальних інтересів.

Для того, щоб зрозуміти сутність співвідношення таких категорій, як «медіаційна угода» та «мирова угода», необхідно дослідити їхні спільні та відмінні риси. Для цього ми пропонуємо використовувати такі критерії оцінки.

1. *Правова природа.* Л.І. Бурова визначає медіаційну угоду як «письмовий документ, в якому виражається воля сторін щодо виходу з конфлікту та в якому передбачаються умови задоволення вимог сторін». При цьому науковець підкреслює, що це і акт саморегуляції, і документ, і юридичний факт [1, ст. 57]. А.Н. Кузбагаров слушно зазначає, що, хоча в силу принципу свободи договору угоду в матеріальних відносинах можна назвати по-різному (позасудовою, досудовою тощо), але це не змінює її суті як звичайного цивільно-правового договору [5, с. 96].

Щодо правової природи мирової угоди, то, незважаючи на дослідженість даного питання, воно все ж викликає дискусії. Вона розглядається як цивільно-правова угода [6, с. 440–448], як розпорядка процесуальна дія учасників цивільного судочинства [7] та як міжгалузева категорія [8, с. 11]. Останній підхід, на нашу думку, є найбільш вдалим та відображає двоїсту природу інституту мирової угоди як юридичного факту як матеріального, так і процесуального характеру.

Хоча в доктрині права існують певні відмінності у розумінні правової природи мирової угоди, проте науковці погоджуються з тим, що мирова угода набуває правового значення тільки після процесуального затвердження судом, тоді як висновки медіаційної угоди мають матеріально-правові і процесуально-правові наслідки без затвердження (виняток становлять моделі судової медіації в окремих країнах, де на законодавчому рівні встановлено обов'язок затвердження такої угоди в судовому порядку).

2. *Мета та предмет.* Відповідно до ст. 207 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. А метою медіаційної угоди є «зміна чи припинення

спірних правовідносин, охорона та захист інтересів сторін, завершення чи продовження подальшої співпраці сторін» [2, ст. 36].

І якщо мета на перший погляд у цих угод подібна, то саме за предметом вони суттєво різняться, оскільки у медіаційній угоді він може виходити за правове поле відносин, включати особистісні аспекти (наприклад, взаємні вибачення сторін, допомога в обробітці землі, встановленні паркану, допомога у відновленні межі і т. д.), а предмет мирової угоди перебуває виключно в правовій площині.

3. *Зміст* медіаційної угоди становить взаємні зобов'язання, які добровільно беруть на себе сторони конфлікту, спрямовані на його вирішення та такі, що не суперечать законам та інтересам держави. С.І. Калашник підкреслює, що зміст медіаційної угоди багато в чому залежить від вибраної моделі медіації: в результаті оціночної медіації містять зобов'язання, максимально наближені до судового рішення; в моделі розрахункової медіації – взаємні поступки, або компроміс; у терапевтичній та класичній – рішення на кшталт «виграш-виграш» [9, с. 131-132].

Г.О. Огренчук слушно зазначає, що особливістю медіаційної угоди, виходячи зі специфіки процедури медіації, є врахування, крім юридично значимих, і положень, пов'язаних з особистісними взаєминами сторін. Тому, враховуючи це, неможливо встановлювати будь-які законодавчі обмеження щодо змісту такої угоди, а питання можливого порушення прав та інтересів однієї зі сторін чи третіх осіб у такій угоді потрібно вирішувати відповідно до норм цивільного законодавства [10, с. 134-135].

Важливим аспектом змісту медіаційної угоди є контроль умов з боку медіатора, а саме, на предмет їх відповідності інтересам інших осіб. Часто в зарубіжних країнах проблематика в даному контексті існує у сфері саме земельної та екологічної медіації щодо раціонального використання землі та природних ресурсів, у разі розгляду будівельних конфліктів щодо обґрунтованості оптимальних планів забудови території тощо. Дискусійність та неоднозначність даного питання підтверджується кардинальними розбіжностями думок науковців та фахівців.

Так, професор Дж. Сталберг вважає, що контроль за результатом, а саме змістовою частиною умов медіаційної угоди, з боку посередника прямо порушує основоположний принцип нейтральності, і таке втручання в змістову частину суперечить ідеї та сенсу цієї процедури. Хоча науковець зазначає, що подібний контроль, з одного боку, є виправданим та ефективним, проте, з іншого – в результаті таких дій посеред-

ника дана процедура не може називатися медіацією [11, с. 130-131]. Кардинально інше бачення у Л. Сасскіна, який зазначає, що «при врегулюванні земельних та екологічних суперечок медіатор повинен брати на себе відповідальність за надійність і справедливість угоди, а також забезпечувати дотримання інтересів суспільства і прав осіб, які безпосередньо не залучені до процесу переговорів» [12, с. 274].

Ми підтримуємо думку Дж. Сталберга і вважаємо її абсолютно обґрунтованою та такою, що відповідає доктринальному сенсу процедури медіації та забезпечує дотримання принципів, покладених в її основу.

Змістом мирової угоди також є взаємні зобов'язання сторін для вирішення спору, проте вимоги та обмеження до змісту чітко регламентовані законодавством. На відміну від медіаційної угоди мирова включає в себе пункти про наслідки невиконання такого договору, зобов'язання в змісті угоди не можуть виходити за правові рамки, а сама змістова частина обов'язково підлягає подальшій перевірці та затвердженню.

4. *Юридичні наслідки*. Оскільки медіація є досудовим способом вирішення конфлікту, то її результат у вигляді медіаційної угоди не позбавляє жодну зі сторін права звернення до суду за захистом своїх прав. Тоді як підписання сторонами мирової угоди в судовому процесі означає неможливість подальшого захисту прав за предметом позову в судовому порядку. Відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦПК України «Укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією ж ухвалою одночасно закриває провадження у справі».

5. *Суб'єктний склад підписання та погодження угод*. Медіаційна угода підписується сторонами конфлікту та медіатором, який засвідчує додержання вимог та процедури медіації, інформованість сторін про наслідки угоди, значення її суті та відповідність законодавству України, інтересам держави та суспільства. Проте такий підпис посередника в жодному разі не є затвердженням змістової частини угоди, яка стосується взаємних зобов'язань сторін. У свою чергу мирова угода, що також укладається та підписується сторонами правового спору, перевіряється та затверджується судом саме у змістовій частині. На відміну від медіатора суд може відмовити у затвердженні, якщо встановить, що мирова угода включає положення, які порушують права сторін. Досить частим у судовій практиці є факт відхилення мирової угоди судами через страх ризику допущення судової помилки в контексті порушення прав сторін.

Отже, ключовою відмінністю медіаційної угоди від мирової є набуття юридичної сили останньою виключно після затвердження її судом, тоді як перша має самостійний характер і не потребує додаткового затвердження.

6. *Правова регламентованість процедури укладення та вимог до угоди.* Спеціальних вимог щодо змісту та порядку укладення медіаційних угод у законодавстві України немає, тому, враховуючи договірну природу, до неї мають бути застосовані всі вимоги цивільного законодавства щодо правочинів. Також, в укладенні та підписанні такої угоди ключовим є питання дотримання принципу добровільності медіації, зокрема, в частині надання права сторонам на прийняття та відхилення будь-яких умов угоди. У контексті цього С.І. Калашнікова зазначає, що добровільність медіації може розглядатися як вираження свободи договору [9, с. 31-32].

Щодо мирової угоди, то хоча вона також розглядається як вид правочину, проте законодавством передбачена чітка та послідовна процедура її укладення, підписання та затвердження, а також обмеження щодо змісту такого виду угоди.

7. *Ефективність результату.* У контексті врегулювання земельних правовідносин укладення як медіаційної, так і мирової угоди є ефективним способом збереження, охорони та захисту землі як основного національного багатства. Яскравим прикладом є перебування у боржника-сільгоспвиробника земельної ділянки в оренді та відсутність коштів на оплату оренди. Будь-який результат компромісу замість тривалого судового розгляду є реальним способом зберегти ділянку, оскільки у разі систематичної несплати за оренду землі орендодавець має право вимагати розірвання договору, а єдиний спосіб отримати кошти для оплати оренди – використовувати земельну ділянку.

Тому, з огляду на спільну мету, обидві угоди є абсолютно ефективними у захисті прав суб'єктів земельних правовідносин і такими, що забезпечують раціональне використання земель. Перевага медіаційної угоди в даному аспекті полягає виключно в комплексному підході до врегулювання земельного конфлікту з урахуванням особистісних стосунків та реальних інтересів, а не лише правових позицій сторін.

Висновки

Підсумовуючи вищезазначене, зазначимо, що медіаційна угода має спільні риси з мировою угодою, але ці поняття, незважаючи на їхню беззаперечну перевагу перед судовим розглядом земельних спорів, не можна отожднювати чи прирівнювати. Основними від-

мінностями медіаційної угоди від мирової є її самостійність, незалежність змісту від оцінки та затвердження сторонніми суб'єктами, добровільність укладення та виконання без необхідності передбачення наслідків ухилення як реалізація доктринального сенсу процедури медіації, та врахування особистісних елементів. Такий ряд переваг медіаційної угоди як результату процедури медіації дозволяє говорити про високу ефективність застосування даної процедури примирення як форми захисту прав суб'єктів земельних правовідносин, адже саме завдяки процедурним особливостям медіації, крім урегулювання спірних земельних правовідносин, можливе збереження якісного та ефективного використання земельних ресурсів, їх охорони та захисту як основного національного багатства.

Тому нині першочерговим завданням законодавця є прийняття рамкового закону про медіацію для закріплення нового правового явища, яке вже існує в Україні, а у процесі обговорення проекту Закону № 10425 «Про діяльність в сфері медіації» значна увага має бути зосереджена на його доопрацюванні в частині запровадження термінології, що розкриває та передає доктринальний сенс медіації. Науковій дискусії та подальший глибокий аналіз правової природи медіаційної угоди в контексті врегулювання земельних правовідносин є надзвичайно важливими та виправданими потенційно якісним забезпеченням як прав суб'єктів земельних правовідносин, так і охорони та захисту земель, а законодавче забезпечення правильного розуміння категорій, понять, сутності та наслідків результатів медіації стане основою досягнення цілей інституалізації процедури медіації в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бурова Л. І. Правова природа медіаційної угоди. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 56–59. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chas_2015_18_14 (дата звернення: 18.07.2019).
2. Мазаракі Н.А. Правова природа та зміст угоди про результати медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Випуск 48. Том 1. С. 35–38.
3. Про медіацію : проект Закону України від 17.12.2015 № 3665. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 18.07.2019).
4. Про діяльність в сфері медіації : проект Закону України від 05.07.2019 № 10425. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66139 (дата звернення: 18.07.2019).
5. Кузбагаров А. Н. Примирение сторон по конфликтам частного правового харак-

тера : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.15. СПб., 2006. 359 с.

6. Договорное право: соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашения / М.А. Рожкова, Н.Г. Елисеев, О.Ю. Скворцов ; под ред. М.А. Рожковой. Москва : Статут, 2008. 528 с.

7. Моисеев С.В. Принцип диспозитивности арбитражного процесса : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2001. 21 с.

8. Лазарев С.В. Мировое соглашение в гражданском судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2006. 22 с.

9. Калашникова С. И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.15. Екатеринбург, 2010. 258 с.

10. Огренчук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.

11. Stulberg J., Love L. The middle voice: Mediating conflict successfully. USA, Carolina: Academic Press, 2013. 202 с. (2nd ed.)

12. Mediation: Practice, Policy, and Ethics / C. Menkel-Meadow, L. Porter Love, A. Kupfer Schneider, 2006. 696 p.

In order to promote access to justice as an indispensable rule of law component, the institutionalization and regulation of land use mediation should be considered one of the key for the law-based State. The article deals with the legal nature of the mediation agreement as a formalized result of land use mediation and its correlation with the settlement agreement concluded by the parties to land disputes in litigation. The main question that permeates the whole investigation: can the mediation agreement be equated with the settlement agreement in the context of the content, subject matter and legal consequences of the conclusion? To answer this question, the author examines the correlation of such categories and proposes to use for this purpose specific criteria of evaluation and analysis, namely: the legal nature, purpose and subject of the agreements, their content, the legal consequences of the conclusion, the subject composition of the signing and approval of the agreements, legal regulation of the procedure of conclusion and requirements to the agreement and the effectiveness of the result. Taking this into account, the article explores and analyzes similar features and key differences between mediation agreement and settlement agreement, which outline each of them. Special attention is drawn to the question of substantial effect of categories on transformative processes that occur in national legal systems.. In particular, these changes can be seen through a correct doctrinal understanding of the relation between the "mediation agreement" and the "settlement agreement" with its further consolidation in the provisions of national law, in particular at the level of the framework law, the Land Code and the procedural codes of Ukraine. As a result, the author concludes that a thorough analysis of the meaning of the legal nature of the mediation agreement in the context of the settlement of land relations is extremely important for the protection of the rights of the subjects of land relations, for the protection of land, and the legislative provision of a correct understanding of categories, concepts, nature and consequences of mediation results will become the basis for achieving the goals of institutionalization of the land mediation procedure in Ukraine.

Key words: mediation agreement, settlement agreement, land use mediation, land dispute, land conflict.